

بسم الله الرحمن الرحيم

چگونگی شفاعت در اسلام

زهرا پور کریم^۱

چکیده:

شفاعت، کمک اولیای الهی به گناهکارانی است که پیوند ایمانی خود را با خدا قطع نکرده اند و اعتنا به آن پدید آورنده ی امید در دل گناهکاران است و مایه ی بازگشت افراد به سوی خدا. چون هدف از خلقت انسان رسیدن به سعادت است، این اصل مهم کمک شایانی به تحقق هدف خلقت انسان می کند. از آنجایی که شفاعت به آسانی محقق نمی شود، هدف از نگارش این تحقیق آشنا کردن افراد با شرایط و ضوابط شفاعت است تا افراد مقدمات آن را در خود فراهم کنند. زیرا گاهی تفسیر های غلط از شفاعت انسان را از درک حقیقت آن باز می دارد که در این مقاله سعی شده معنای صحیحی از آن ارائه شود. در این تحقیق از آیات قرآن کریم و روایات شریفه استفاده شده است. انسان با شفاعت کننده ها و نحوه ی شفاعت هر کدام آشنا می شود و باتوجه به شرایط شفاعت شوندگان می سنجد که آیا شرایط مربوطه را دارد یا نه و در صورت نداشتن این شرایط سعی در ایجاد آن ها می کند.

کلید واژه: شفاعت، شافع، معاد، قیامت، قرآن و روایات

^۱ - مدرسه علمیه نورالثقلین، سطح دو، ۱۳۹۹.

مقدمه

حمد و سپاس خدای را و درود و سلام بر محمد (صلی الله علیه و آله) و خاندان پاک و مطهرش. اگرچه سراسر وجود و هستی ما از خداست و ما در لحظه، لحظه‌ی زندگی مان بهره‌مندی از فیوضات بیکران الهی هستیم، اما خدای متعال فیوضات خاصی دارد که شامل همه‌ی افراد نمی‌شود، بلکه متن وقف بر اعمال و افعال اختیاری است که هر کس موفق به انجام آن اعمال گردد از آن فیوضات بهره‌مند می‌شود. یکی از این فیض‌ها، شفاعت است، یعنی: در روز قیامت اولیای الهی واسطه‌بخشش گروهی از گناه‌کاران میشوند. به بیان دیگر آنانی که نزد خدا آبرومند هستند و صاحب قوه و قدرت می‌باشند، دست ضعیفی که افتاده را میگیرند و بلند می‌کنند. این شفاعت گاهی اسیر جهنمی را که گرفتار است از غل و زنجیر دوزخ و عذاب بیرون می‌آورد و گاهی درجه‌شخص بهشتی را بالاتر می‌برد. مسائل مربوط به شفاعت در این مقاله در حوزه دین اسلام و مذهب تشیع مطرح می‌شود، که در کتب دینی خصوصاً در بخش معاد از آن، بحث به میان آمده است و چون اعتقاد به این اصل مهم، تاثیر بسزایی در برقراری رابطه معنوی با اولیای دین در دنیا دارد، لذا بحث درباره شفاعت از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

درباره شفاعت کتب زیادی نگاشته شده است که به عنوان مثال می‌توان کتاب‌های صراط و شفاعت، گذرنامه بهشت، گفتار نراقی، هزار و یک نکته از قرآن کریم و سرنوشت انسان را نام برد، که مزیت این مقاله نسبت به کتب مذکور، نوگرایی در بیان مباحث، آوردن مطالب به صورت گسترده‌تر، شفاف‌تر، صریح‌تر و با جزئیات بیشتر است. به بیان دیگر این مقاله به منزله آیینی‌ی تمام‌نمای همه این کتب در بحث شفاعت است، یعنی مباحث مربوطه در همه این کتب را یکجا گردآوری کرده است. لذا محقق به جای رجوع به همه این منابع می‌تواند از این مقاله استفاده کند. پس موجب صرفه‌جویی در وقت محقق نیز خواهد شد.

پرداختن به بحث شفاعت، بسیار ضروری و حائز اهمیت است زیرا، اولاً: در اینکه چه کسی مومن و اهل ولایت است تضمینی وجود ندارد، چون هیچ کس نمی‌تواند به طور قطع ادعا کند که ایمان و ولایتش تا آخر عمر محفوظ می‌ماند و عاقبت بخیر از دنیا می‌رود.

ثانیا: به فرض اینکه با ایمان هم از دنیا برود باز هم نباید خیالش کاملاً راحت باشد که از همان لحظه اول پس از مرگ مورد شفاعت قرار می گیرد، همانطور که درباره بعضی مسلمانان روایت آمده که قرن ها پس از مرگ، تازه اسم پیامبر به یادشان می آید. چنین کسانی ارتباطی ضعیف با شیعیان داشته اند، از اینجا اهمیت بحث مذکور قابل درک است زیرا اهمیت بحث شفاعت کمتر از معاد نیست.

در این تحقیق تلاش می شود چگونگی و مراتب شفاعت در دین اسلام بررسی شود و به روش کتابخانه ای انجام شده است. جهت نیل به این هدف، معنا و مفهوم شفاعت، شافعان و شفیعیان روز قیامت مورد مطالعه قرار می گیرند که با بررسی مباحث مذکور پاسخ به سوال (شفاعت در دین اسلام به چه معناست؟) روشن خواهد شد.

فصل اول: کلیات و مفاهیم

شفاعت در لغت و اصطلاح

برای واژه شفاعت تعاریف لفظی و اصطلاحی متعددی وجود دارد. درباره ی معنای لغوی شفاعت، گاه آمده: شفاعت، از ماده (شفع) برون (نفع) گرفته شده به معنای (جفت) و در برابر آن، واژه (وتر) به معنای (تک و تنها) قرار دارد. بنابراین ضمیمه شدن هر چیزی به چیز دیگر را شفاعت می نامند.^۱ و همچنین در معنای آن گفته اند: شفاعت در لغت یعنی (کنار هم قرار دادن و جفت شدن)^۲ و گاه گفته شده شفاعت به معنای (واسطه شدن، میانجی گری و کمک کردن است. موجود قوی تر و برتر واسطه می شود تا موجود پایین تر را به خود ملحق کند.^۱

همچنین در لسان العرب آمده (شَفَع، يَشْفَعُ، شَفَاعَةٌ) یعنی (طلب کرد)^۲

معانی اصطلاحی شفاعت نیز به این شرح است: شفاعت به مفهوم قرآنی این است که شخص گناهکار به خاطر پاره ای از جنبه های مثبت، شباهتی با اولیاء الله پیدا کند و آنها با عنایات و کمک های خود، او را به سوی کمال سوق دهند و از پیشگاه خدا برایش تقاضای عفو

^۱ - عالی، صراط و شفاعت، ص ۱۴۸؛ مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۱، ص ۲۲۴.

^۲ - شفاعت چیست، پایگاه اطلاع رسانی متقین، ([HTTP:// motaghin.Com](http://motaghin.Com))، ۹۹/۲/۲۰، ساعت ۱۲:۱۵.

کنند.^۱ در جایی آمده: شفاعت، عبارت است از کمک نمودن یک موجود قوی به موجود ضعیف تر تا بتواند به آسانی، مراحل رشد خود را با موفقیت طی کند.^۲ گاهی گفتند: شفاعت آن است که رحمت، آمرزش و فیض الهی از راه اولیای خدا و بندگان برگزیده او، به مردم برسد.^۳

هیچ یک از معانی لغوی و اصطلاحی بیان شده، تناقضی با معنای مورد نظر ما از شفاعت ندارد و به طور کلی، وجه جمعی که می‌توان بین همه ی این تعاریف در نظر گرفت، این است که شفاعت به معنای کمک کردن و تقویت کسی یا چیزی که ضعیف بوده و نیازمند کمک است، می‌باشد. اما نه هر کمکی شفاعت است و نه هر شفاعتی مد نظر این مقاله است. بلکه منظور ما از شفاعت در این مقاله، شفاعت در قیامت است به این بیان که اولیای خدا ائمه از انبیا و امامان و سایر شافعین، که به قله ی تکامل معنوی رسیده‌اند، دست ضعیفانی را که انحراف فکری نداشته و ندارند ولی لغزش‌های عملی دارند را گرفته و آنان را از قهر خدا نجات می‌دهند.

انواع شفاعت

به طور کلی سه نوع شفاعت داریم:

۱- **شفاعت تکوینی:** به این معنا که نیروهای قوی‌تر جهان به نیروهای ضعیف تر ضمیمه شوند و آنها را در مسیر رسیدن به هدف کمک کنند و سرانجام به مقصود برسانند. مثلاً، آفتاب میتابد، باران می‌بارد و... تا بذر در دل زمین آماده شود و به گیاه تبدیل شود. (خالق و پروردگار شما به حقیقت خداست که طبق صلاح و نظام خلقت جهان را از آسمانها و زمین در شش روز خلق فرمود. آنگاه ذات مقدسش بر عرش توجه کامل فرمود و امر آفرینش را نیکو ترتیب داد).^۴ و آیه ۴ از سوره توبه به این نوع شفاعت اختصاص دارد. این نوع شفاعت مربوط به عالم مادی است و با شفاعت مد نظر ما، که مربوط به عالم آخرت است، تناسبی ندارد.

^۱ - مکارم شیرازی، پیام قرآنی، ج ۶، ص ۵۲۰.

^۲ - مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۲، ص ۲۶۷.

^۳ - مطهری، شفاعت از منظر قرآن و حدیث، ص ۳۰.

^۴ - یونس: ۳.

۲- **شفاعت تشریعی:** خداوند تبارک و تعالی به انسان تفضل فرمود و با فرستادن پیامبران و کتابهای آسمانی و وضع احکام و قوانین، انسان را از نعمت هدایت تشریعی برخوردار کرده و این امر مصداق اتم و اکمل شفاعت تشریعی است. بر این اساس حجت بر مردم تمام است و این نوع شفاعت، غریب و بعید نیست. همانطور که در دنیا دعا یا استغفار مومنان در حق سایر بندگان در پیشگاه خدا پذیرفته میشود و غفران الهی با دعا و طلب دیگران به شخص میرسد. چنانکه خداوند به پیامبر (صل الله علیه و آله) فرمود: (اگر برای طلب استغفار به تو رجوع می کردند و از خدا آمرزش می خواستند و پیامبر برای آنان استغفار می کرد یقیناً خدا را توبه پذیر و مهربان می یافتند).^۱ یعنی خداوند استغفار آنان را به واسطه پیامبر می پذیرفت. همچنین آیه ۱۰۳ از سوره توبه به این نوع شفاعت اختصاص دارد. گفتنی است که این نوع شفاعت هم در دنیای مادی و هم در آخرت، آنچه مد نظر ماست، امکان دارد.

۳- **شفاعت قیادی:** این نوع شفاعت عبارت است از شفاعت پیامبران، امامان، رهبران الهی، کتب آسمانی و هر کسی که سبب هدایت انسان را فراهم می کند و با تعلیم او انسان به ثواب می رسد و از عذاب در امان می ماند. نتیجه این نوع شفاعت در قیامت مشخص خواهد شد. همانطور که در قرآن آمده: (قیامت روزی است که هر گروه از مردم با امامشان خوانده می شوند).^۲ همچنین آیه ۹۷ از سوره هود نیز بیانگر این نوع از شفاعت هست. گفتنی است این نوع شفاعت مختص جهان آخرت و مدنظر این مقاله می باشد.

شفاعت در قرآن

در قرآن کریم حدود ۳۰ آیه درباره شفاعت نازل شده است که این آیات به پنج دسته قابل تقسیم است.

دسته اول: آیاتی که به طور کامل شفاعت را نفی می کند. مثلاً: (از روزی پروا کنید که نه کسی از کسی عذابی را دفع میکند و نه از کسی شفاعتی می پذیرد).^۳ (نه از کسی

^۱ - نساء: ۶۴.

^۲ - اسرا: ۱۷۱.

^۳ - بقره: ۴۸.

غیر از شرک و ستم،) همچنین در قرآن نیز آیاتی برای کسانی که غیر خدا را می پرستند آمده است که قرآن به صراحت در این باره می فرماید: (این افراد هرگز شفاعت نخواهند شد)

۲- کسانی که شیعه باشند و ولایت اهل بیت را بپذیرند. این مورد نیز جزء شروط شفاعت است. امام صادق (علیه السلام) در تفسیر آیه ۸۷ سوره مریم می فرماید: (نه شفاعت میکند و نه مورد شفاعت قرار می گیرد و نه شفاعتش قبول می شود مگر کسی که نزد خداوند رحمان عهدی بسته باشد. یعنی کسی که در ولایت حضرت امیرالمومنین و امامان بعد از او به او اذن داده شده باشد. این است آن عهد نزد خدا.)

۳- کسانی که خداوند از آنها راضی باشد: خداوند متعال در در این باره در قرآن می فرماید: (ملائکه شفاعت نمی کنند مگر کسی را که مورد رضایت و پسند خدا باشد.) یعنی آن کس که عمق جاننش با خدا، دین و اولیای دین قهر نیست و اعتقاداتش پاک و سالم است هر چند در عمل جاهایی کم آورده باشد اما مشمول شفاعت می شود.

۴- کسانی که اعتقاد قلبی به شفاعت داشته باشند: روشن است کسی که به شفاعت اعتقاد ندارد اصلاً تقاضای شفاعت نمی کند که بحث از پذیرفتن یا نپذیرفتن آن شود. پیامبر اکرم حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) می فرماید: (هر کس به شفاعت من اعتقاد قلبی نداشته باشد شفاعت من به او نمی رسد.)

۵- کسانی که رابطه عملی خود را با شفاعت کنندگان حفظ می کنند: هر کس طمع شفاعت دارد باید در این عالم با سعی و کوشش رابطه بین خود و شفاعت کنندگان را حفظ کند و قدری تفکر در حال شافعان محشر نماید که حالا آنها در عبادت و ریاضت به کجا رسیده است. باید در حد توان اعمال و عبادات ای که آنها انجام می دادند را انجام دهد.

^۱ -عالی، صراط و شفاعت، ص ۲۱۵؛ مطهری، شفاعت از منظر قرآن و حدیث، ص ۴۲.

^۲ - انبیا: ۲۸.

^۳ - مطهری، شفاعت از منظر قرآن و حدیث، ص ۴۲.

^۴ - امام خمینی، امامت و انسان کامل، ص ۴۴۷.

۶- کسانی که رابطه اخلاقی و روحی خود را با ائمه حفظ می کنند: شفاعت از ماده (شفع) است و مراد از شفع (جفت شدن نورین) است. لذا لازم است ارتباط اخلاقی و روحی با یکی از ائمه حاصل نمود تا نور ولایت آنها موجب شفاعت شود.^۱

گفتنی است برای مشمول شفاعت شدن باید هیچکدام از رذایل اخلاقی ذکر شده را نداشته باشیم و در عوض واجد تمام صفاتی که برای بهره مندی از شفاعت لازم است، باشیم. بنابراین، اگر کسی هیچ کدام از ویژگی هایی که مانع شفاعت است را نداشته باشد، مگر یکی از آنها. مثلاً شرابخوار باشد. این شخص حتی اگر تمام فضایل نیک را در خود جمع کند مشمول شفاعت نمیشود و حال همچنین است در مورد مواردی که باعث بهره مندی از شفاعت میشود. مثلاً اعتقاد به خدا و شیعه بودن زمانی که با برقراری رابطه عملی با شافع همراه نباشد سودی ندارد.

نتیجه گیری

مسئله ی شفاعت از آموزه های قرآنی و اعتقادی و از اصول مسلم اسلام به ویژه تشیع میباشد که مورد تایید قرآن قرار گرفته است و همه ی معصومین با سخنان و تعبیر گوناگونی که در این زمینه بیان نموده اند بر آن مهر تایید زده اند .

در طول تاریخ از صدر اسلام تا کنون دانشمندان اسلامی نیز بر این باور صحه گذاشته اند گفته اند در قیامت گروه های خاصی به ویژه رسول خدا با شفاعت خود بسیاری از گناهکاران را از آتش جهنم نجات خواهند داد که این نجات شامل گروه خاصی از این گناهکاران می شود و مستلزم نبودن برخی رذایل اخلاقی و وجود تعدادی فضایل اخلاقی در فرد شفاعت شونده است که نشان دهنده این است که شفاعت یک مسئله شانسی یا پارتی بازی نیست.

شفاعت شیعیان در قیامت به اذن خداوند است ست که خدای مهربان و صاحب رحمت واسعه، آنرا وسیله ای قرار داده تا رحمت بیکران الهی بندگان معصیت کاری را که بدون توبه از دنیا

^۱ - همان، ص ۴۴۷.

رفته اند نیز شامل شود. اثر اعتقاد به شفاعت تا این اندازه است که دلها را از یاس و ناامیدی نجات دهد و همواره بین حالت خوف و رجا ننگه دارد.

لازم به ذکر است که چگونگی مسئله شفاعت در سایر ادیان و فرق اسلامی و مقایسه آن با همین مسئله در مذهب تشیع نیز موضوعی قابل بررسی و مهم است که در حیطه مباحث این مقاله نمی گنجد.

فهرست منابع

- * قرآن کریم، ترجمه: مهدی الهی قمشه ای .
- * نهج البلاغه .
- (۱) ارفع، سید کاظم، گذرنامه بهشت، تهران، انتشارات پیام عدالت، چاپ اول، ۱۳۹۳ ه.ش.
- (۲) استرآبادی، علی، تاویل الآيات الظاهرة فی فضائل العترة الطاهرة، قم، موسسه نشر اسلامی، چاپ اول، ۱۳۶۶ ه.ش.
- (۳) امام خمینی، امامت و انسان کامل از دیدگاه امام خمینی، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (رحمت الله علیه)، ۱۳۹۲ ه.ش.
- (۴) انصاری، محمد علی، آخرین امید (مروری بر آیات شفاعت) ، مشهد، انتشارات بیان هدایت نور، چاپ اول، ۱۳۸۷ ه.ش.
- (۵) بحرانی اصفهانی، عبدالله بن نورالله، عوالم العلوم و المعارف و احوال، قم، موسسه امام مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف)، چاپ دوم ۱۳۸۲ ه.ش.
- (۶) جوادی آملی، عبدالله، تفسیر موضوعی قرآن کریم (سیره پیامبران در قرآن)، قم، مرکز نشر اسرا، چاپ اول، ۱۳۷۶ ه.ش.
- (۷) حیدری نراقی، شیخ علی محمد، گفتار نراقی، قم، انتشارات دارالمهدی، چاپ اول، ۱۳۸۰ ه.ش.
- (۸) دهقان، اکبر ، هزار و یک نکته از قرآن کریم، تهران، مرکز فرهنگی درسهای از قرآن، چاپ یازدهم، ۱۳۹۰ ه.ش.
- (۹) عالی، مسعود، سرنوشت انسان بهشت و جهنم ، ویراستار: اکبر اسدی، قم، انتشارات عطش، چاپ دوم، ۱۳۹۲ ه.ش.
- (۱۰) _____، صراط و شفاعت، قم، انتشارات عطش، چاپ دوم، ۱۳۹۲ ه.ش.

۱۱) قرائتی، محسن، سی روز سی درس، تهران، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، چاپ دوم، ۱۳۹۴ ه.ش.

۱۲) قمی، عباس، کلیات مفاتیح الجنان، ترجمه: مهدی الهی قمشه‌ای، مصحح: سید صادق میرشفیعی، قم، انتشارات فاطمه الزهرا، چاپ بیست و سوم، ۱۳۸۵ ه.ش.

۱۳) محمدی ری شهری، محمد، منتخب میزان الحکمه، تلخیص: سید حمید حسینی، ترجمه: حمیدرضا شیخی، قم، انتشارات دارالحدیث، جلد اول، چاپ اول، ۱۳۸۱ ه.ش.

۱۴) مکارم شیرازی، ناصر و همکاران، تفسیر نمونه، تهران، انتشارات دارالکتاب اسلامی، جلد‌های ۱ و ۲ و ۱۷ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۵ و ۲۶، چاپ بیستم، ۱۳۹۰ ه.ش.

۱۵) مکارم شیرازی، ناصر، پیام قرآن، تهران، انتشارات دارالکتاب اسلامی، جلد ۶، چاپ هفتم، ۱۳۸۱ ه.ش.

۱۶) منتظری، حسنعلی، اسلام دین فطرت، تهران، انتشارات سایه، چاپ سوم، ۱۳۸۷ ه.ش.

۱۷) مطهری، سید مجتبی، «شفاعت از منظر قرآن و حدیث»، فصلنامه دانش پژوهی تامل، شماره ۳، ۱۳۹۶ ه.ش.

۱۸) -article page - http://motaghin.com/fa?gid=۲۹۵۱.aspx?gid=۲۹۳۰.

۱۹) کوفی، فرات بن ابراهیم، تفسیر فرات کوفی، تهران، وزارت ارشاد اسلامی، چاپ اول، ۱۴۱۰ ه.ق.